

3. Українська мова. Енциклопедія / [Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П., та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
4. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук, думка, 1993. – 984 с.

Яцків Вікторія Миколаївна, студентка 4 курсу українського відділення філологічного факультету УжНУ.

Науковий керівник: *Пискач Ольга Дмитрівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови УжНУ.

Марія Яцків (Ужгород)

ФРАЗЕМІКА ТВОРІВ ДМИТРА КЕШЕЛІ: ТЕМАТИКО-ІДЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність висвітлення фразеологічної системи творів окремого письменника впливає із загальних проблем розвитку мовної науки. Сучасна лінгвістика прогресує у напрямі поглиблення та поширення конкретних досліджень усіх аспектів та особливостей мови. Тому глибоке і всебічне вивчення процесів та явищ мовного розвитку з метою теоретичних узагальнень є першорядним і постійним завданням лінгвістики.

Місце фразеологічних одиниць у мові окремих письменників, певних літературних жанрів та стилів досліджували в своїх працях багато українських мовознавців, а саме: А. Авксентьев, Л. Булаховський, Н. Бабич, О. Демська-Кульчицька, Л. Добржанська, Ф. Медведєв, П. Плющ, В. Ужченко, Д. Ужченко та ін. Однак актуальними продовжують залишатися проблеми, пов'язані з вивченням індивідуально-авторського фразеовживання.

Саме через призму авторського художньо-образного світобачення виступають фразеологізми в художніх текстах. Вони є органічним елементом у мові творів. Стійкі звороти – активний образотворчий чинник авторської оповіді. Через них письменник передає ставлення до зображуваних подій, акцентує смислову та стильову позиції мовних засобів. За допомогою фразеологізмів краще розкриваються читачеві внутрішній світ, настрої, світогляд персонажів тощо. Стилістичне використання фразеологізмів письменниками – творчий процес. Фразеологізми в художніх текстах – одне з невичерпних джерел посилення експресивності, поглиблення логізації викладу, тому вони набувають особливої естетичної значущості [3, с. 40].

У тексті фразеологічні одиниці функціонують не самочинно, а як структурні компоненти тексту. Аналіз конкретних текстів дає змогу чітко визначити стилістичне навантаження фразеологічних зворотів. В. Білоноженко зазначає, що фразеологічна одиниця поза текстом становить абстрактну схему, яка в кожному конкретному випадку наповнюється особливим, властивим лише цьому контексту змістом [1, с. 72–73].

Актуальність нашого дослідження спричинена вагомістю і недостатньою розробкою в українському мовознавстві питань, пов'язаних із

вивченням індивідуально-авторського фразеовживання, посиленням в україністиці інтересу до діалектної (ареальної) фразеології української мови, а також відсутністю ґрунтовних досліджень, присвячених вивченню художньої мови закарпатоукраїнських прозаїків. Нині немає ґрунтового дослідження мови та індивідуального стилю Д. Кешелі на фразеологічному рівні.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу фразеологічного багатства художнього твору закарпатоукраїнського письменника Дмитра Кешелі «Збийвіч, або ж Кіна не буде», дослідженні механізму функціонування фразеологічних одиниць у системі внутрішньотекстових зв'язків, аналізі фразеологізмів в тематично-ідеографічному аспекті.

Для реалізації поставленої мети плануємо розв'язати такі **завдання**:

- опрацювати відповідні теоретичні джерела, що стосуються фразеології загалом, а також присвячені дослідженню фразеологізмів у художніх творах;
- зафіксувати фразеологічне багатство художнього твору Дмитра Кешелі «Збийвіч, або ж Кіна не буде»;
- докладно проаналізувати фразеологічний матеріал, виявлений у повісті Дмитра Кешелі, визначивши основні тематично-ідеографічні групи фразеологізмів.

Вивчення діалектної фразеології є актуальним, оскільки вона є «засобом відображення в мові національної специфіки, носієм елементів, що у значній різноманітності і повноті характеризують етнічну картину світу» [5, с. 52].

У сучасному українському мовознавстві дослідники намагаються звернути увагу на подальше накопичування ареального матеріалу, на необхідність подати діалектну фразеологію як систему, проаналізувати фразеологію в ідеографічно-тематичному аспекті. Вчені намагаються встановити обсяг і межі діалектної фразеології, визначити основні фактори й шляхи розвитку української ареальної фразеології. Певний підсумок вивчення діалектної фразеології зроблений в опублікованих монографіях поки що лише А. Івченка та В. Ужченка [8, с. 430–440].

Дмитро Кешеля – не тільки видатний письменник Закарпаття, він належить до найпомітніших сучасних українських прозаїків. Його книги, починаючи з кінця 70-х років, захоплюють гостротою проблематики, мистецькою оригінальністю.

Письменник порушує у своїх творах проблеми моралі, духовності людини, патріотизму, людської пам'яті, добра і честі, зв'язку людини з природою, збереження родинних стосунків. Також він у своєрідних художніх ракурсах подає викриття і осуд морально і духовно потворного, звироднілого, людської зажерливості та споживацтва, егоїзму, жорстокості, міщансько-обивательської обмеженості, користоловства, тупості, засуджує чванькуватість і пиху. Іскри гумору і сатири іноді сягають спопеляючого сарказму, гострої іронії, значущого підтексту [6, с. 124–127].

Фразеологічні одиниці у творах Дмитра Кешелі, природно, зумовлені експресивно-характеристичною формою закарпатського говору, який і творить живе мовленнєве тло його художніх текстів. Головне в стилістичному

ладі оповідань – розмовна тональність, що показує простоту і безпосередність сприйняття життя. До складу більшості фразеологічних одиниць входять діалектні елементи: фонетичні, граматичні, лексичні. Завдяки їм утворюється особлива емоційна тональність уривків твору. Дмитро Кешеля завдяки використанню фразеологізмів підсилює напруженість ситуації, творить її психологічне тло. Більшість фразеологічних одиниць у прозаїка психологічно вмотивовані, вони підсилюють напруженість ситуації.

У повісті «Збийвіч, або ж Кіна не буде» дії відбуваються на трагічному тлі. Це перші роки радянської влади на Закарпатті, насильницька колективізація. У цей час почався наступ на духовні засади, які віками жили закарпатський народ і не дали йому загубитися, утратити християнську віру. Автор зумів у веселих і простих, по-народному наївних епізодах і картинах відтворити проблематичний і трагічний пласт тодішньої дійсності [6, с. 105–107].

У словесній тканині повісті «Збийвіч, або ж Кіна не буде» фразеологізми сприймаються як органічні, невід’ємні елементи тексту. Помітно, що письменник ретельно добирав кожен лексико-фразеологічну одиницю. Всі фразеологізми ми умовно поділили на відповідні тематико-ідеографічні групи:

1) властивості, якості людини: *дуплава голова* – ‘хто-небудь безпам’ятний, забутливий’ [7, с. 157]. Фразеологізм зазнав певної авторської трансформації для підсилення виразності контексту. У «Фразеологічному словнику української мови» маємо таку фразу: «*дірява голова*». Наприклад: *Але, як на мою дуплаву голову, тут коїлось щось таки незрозуміле: мій батько – у цьому переконана тільки баба – дуже совісна челядина, але не настільки, аби його кончину так сердешно оплакувала Октябрина Леопольдівна, а поготів мої класні цімборове* [4, с. 36];

2) фізичний, фізично-емоційний стан особи: *горіти хижим вогнем* – ‘дуже червоніти (про обличчя); мати високу температуру тіла’ [7, с. 161]. Письменник, щоб конкретизувати зміст, доповнив фразеологізм по-своєму. У «Фразеологічному словнику української мови» фіксуємо: «*вогнем (огнем, полум’ям) горіти*». Наприклад: *Натомість мій учитель то льодянів, то горів хижим вогнем, і коли я сповістив про Анцю Гатьошку, вибухнув: – На мою душу. На мою душу... пане інспекторе, я вб’ю сестю сатану! – рвонувся з місця і вліпив кулаком у напрямку моєї багатостраждальної потилиці* [4, с. 33];

3) діяльність особи чи неособи в її стосунках з будь-ким, будь-чим: *гостити п’ятірнею в потилицю* – ‘вдарити кого-небудь’. Власне авторський фразеологізм. Наприклад: *І баба знову з усього розмаху гостить мене п’ятірнею в потилицю* [4, с. 12];

4) дії, вчинки, поведінка людини: *вийти сухим з води* – ‘будучи винним, уміло уникати покарання або нарікання, залишатися непокараним або незаплямованим; знаходити вихід із скрутного становища’ [7, с. 93]. Письменник трансформувал фразеологізм, надавши йому експресивності та протилежного значення – не зуміти уникнути покарання, не знайти вихід із скрутного становища. Наприклад: *Не зумів із цієї скаламученої води вийти і*

я сухим: за надто розумне запитання на уроці біології мене не перевили до наступного класу, а залишили на осінь... [4, с. 28];

5) негативна характеристика осіб: *Герострат* – ‘характеризує людину, яка прославилася тільки деструктивними та руйнівними діями’. Дмитро Кешеля влучно використав фразеологізм, що має давню історію (мешканець Ефеса, що спалив храм Артеміди у своєму рідному місті 21 червня 356 року до н. е. для того, щоб його ім’я пам’ятали нащадки), для негативної характеристики головного героя іншими персонажами. У «Фразеологічному словнику української мови» зазначено: *лаври Герострата* – слава, пов’язана із злочином; ганебна сумна слава» [7, с. 322]. Наприклад: «– *Ти...ти.... Герострате* (яких тільки кличок мені не вішали, але таке співуче і екзотичне почув вперше)... [4, с. 35];

6) характеристика особи чи неособи за віком, видом діяльності, сімейним станом, місцем проживання, приналежності до когось, чогось: *солонівська макітра* – ‘розумна людина’. Індивідуально-авторський фразеологізм, використаний для самохарактеристики головного героя. Подана фразеологічна одиниця пов’язана із іменем Соломон (цар давньої держави Ізраїль), який є взірцем мудрості. Наприклад: *А оскільки наука ні за якого пана не хотіла лізти у мою солонівську макітру, то я вважав її суцільним дуром* [4, с. 14];

7) позначення мовленнєвої діяльності: *плести тринку-парастас* – ‘багато говорити про щось неістотне, пусте, відходити від теми’. Трансформований фразеологізм, який перегукується з літературним – *плести язиком* – ‘багато говорити про щось неістотне, пусте; базікати, теревенити’ [7, с. 518]. Наприклад: – *Ви, пане Фійсо, не плетіть тринку-парастас, а кажіть із моста та й у воду – я теж від мальфі? – тут Наполійон уже розізлився не на фіглю* [4, с. 25];

8) місце, напрям дії: *світ за очі* – ‘тікати не вибираючи шляху, напрямку, без певної мети; невідомо куди; у безвість’ [7, с. 634]. Наприклад: *І в ту ж мить, гірко скиглячи, із жахом тікали світ за очі подалі від біди* [4, с. 13];

9) назви абстрактних понять: *залетіла іскра просвітління* – ‘розкрився талант, видатні здібності, природне обдарування’. Індивідуально-авторський фразеологізм. Простежується його походження з літературної фразеологічної одиниці «іскра Божя» – ‘талант, видатні здібності; почуття благородного поривання, високі прагнення’ [7, с. 276]. Наприклад: *І треба було такому статися, що в цю мить мені в голову залетіла та рідкісна іскра просвітління й зацікавлення наукою!* [4, с. 16];

10) зовнішній вигляд: *очиці-гудзики* – ‘круглі маленькі очі’. Індивідуально-авторський фразеологізм. Наприклад: *Мовлене мною, видно, ошелешило й саму активістку держбезпеки, бо сиділа, надувши, як польова жаба, щоки, і, наче білка з дула, тільки блискала маленькими очиціями-гудзиками: блись-блись – хук...* [4, с. 17];

11) стан природи: *погода, як циганський сміх* – ‘жахлива погода, холод, мороз, сніг...’ Власне авторський фразеологізм. Наприклад: *Починався березень. Пам’ятаю, погода видалась, як циганський сміх – з одного кінця*

немилосердно сипало снігом, а з другого – пронизливо віяло, текло, пекло, щипало... [4, с. 34];

12) якість, ознака дії, спосіб дії: *як сліпий дощ, у нечесаний час* – ‘зовсім несподівано (неочікувано), раптово’. Фразеологізм зазнав авторської трансформації для підсилення виразності контексту. У «Фразеологічному словнику української мови» зазначено: *«як дощ на голову з ясного неба»* [7, с. 672]. Наприклад: *Але біда на нещасного сирохмана усе паде як сліпий дощ, у нечесаний час* [4, с. 29];

13) позначення мисленнєвої діяльності: *І в голові не зблисне* – ‘не догадуватись про щось’. Трансформований літературний фразеологізм – думка блисне в голові – ‘хто-небудь подумав про щось, додумався до чогось’ [7, с. 221]. Наприклад: *І це робиться на такому професійному рівні, що нікому і в голові не зблисне, що тут причетна людина – всі вважають це справою рук нечистої сили* [4, с. 14];

14) час дії: *на зорі* – ‘дуже рано, на світанку’ [7, с. 785]. Наприклад: *Звечора нянько наказав себе розбудити. Проте, як не намагалась баба Фіскарюшка на зорі зігнати його з постелі, він щось муркотів, а далі хропів ще смачніше* [4, с. 36];

15) лайливі слова, прокльони: *гонили би тя мацури по Палестині* – ‘набір слів, які складають лайку, зрозумілу певному діалектному середовищу’. Власне авторський фразеологізм побудований на народнорозмовній мові закарпатського говору. Наприклад: *«– Який ти у мене розумний, а який шіковний, гонили би тя мацури по Палестині, – здивовано сплюнув пан Фійса, так і не оцінивши мої труди по наведенню лиску на біцігнях»* [4, с. 29];

16) умова дії: *все'дно, що чекати від верби персиків* – ‘ніколи, ні в який час, ні за яких обставин’. Аналогія до літературного: *коли рак свисне*. [7, с. 592-593]. Наприклад: *Наша рідня умовляла покласти хрест і забути про справу, бо кожен знав, що сподіватись на перемогу над Соломончиком та це й у судах – все'дно, що чекати від верби персиків* [4, с. 19];

17) стан предмета, явища: *злетіти з вікна, як паперовий бузьок* – ‘легко’. Індивідуально-авторська компаративна фразеологічна одиниця. Наприклад: *Танкіста заверещала і як рвонула бабу за ногу – Фіскарюшка злетіла з вікна, як паперовий бузьок* [4, с. 27];

18) Стан особи, що характеризується зовнішніми проявами: *наче впав голою сідницею з дуба на їжака* – ‘вираження емоційного стану людини’. Індивідуально-авторський фразеологізм. Наприклад: *Пан Фійса подивився на мене із таким стражданням, наче впав голою сідницею з дуба на їжака* [4, с. 30].

Фразеологічні одиниці, функціонуючи в системі художніх структур, виконують важливу інтенсифікаційну роль, зокрема виступають виразними репрезентантами народнопоетичної стихії в літературному творі. Авторські видозміни (структурні, образно-сміслові) значною мірою розширюють функціональне поле таких висловів, з урахуванням композиційних, власне, стилістичних особливостей.

Використовуючи фразеологізми, письменник розкрив усю палітру людських відчуттів, діяльності, вчинків, як позитивних, так і негативних, притаманних людині. Фразеологізми здебільшого створені на словесних образах і є результатом розвитку образного мислення письменника. Світоглядні позиції й національна специфіка творчості митця значною мірою розкривається через мову його творів. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у подальшому поглибленому вивченні фраземіки Дмитра Кешелі у зіставленні з фразеологічним багатством творів інших закарпатоукраїнських письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоноженко В. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. Білоноженко, І. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 154 с.
2. Жилко Ф. Нариси з діалектології української мови / Ф. Житко. – К. : Радянська школа, 1966. – 347 с.
3. Здіховська Т. Роль фразеологічних одиниць у художніх текстах / Т. Здіховська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 2. – С. 39–43.
4. Кешеля Д. Політ співочого каміння. Трилогія з народного життя / Д. Кешеля. – Ужгород : Карпати, 2012. – 496 с.
5. Кононенко В. Етнологічні засади вивчення української мови / В. Кононенко // Українська мова в освіті : [зб. матеріалів Всеукр. наук. конф.]. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 43–56.
6. Поп В. Реальний і віртуальний світ Дмитра Кешелі: Нарис життя і творчості / В. Поп. – Ужгород : Мистецька лінія, 2005. – 152 с.
7. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.
8. Ужченко, В. Д. Фразеологія сучасної української мови [Текст] : навч. посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

Яцьків Марія Юріївна, здобувач кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Науковий керівник: *Венжинович Наталія Федорівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови УжНУ.

Alica Hurtová (Банська Бистриця, Словацька Республіка)

ŽENA V SLOVENSKÝCH A NEMECKÝCH NÁZVOCH RASTLÍN

Rastliny nás ľudí sprevádzajú od narodenia až po smrť celým životom, sme s nimi nerozlučne spätí. Celkom prirodzene tak predstavujú jeden z najstarších vecných okruhov lexiky a prostredníctvom rastlinných názvov reflektujú aj našu spoločnosť. Predmetom nášho skúmania sú slovenské a nemecké názvy rastlín, ktoré súvisia s bytosťou ženy. Tento príspevok približuje rastlinné názvy obsahujúce